

AUTONOMIAN AJAN FILOSOFIA JA SAKSA

LAURI KALLIO

Itsenäisen Suomen filosofian historia tunnetaan sen läheisistä suhteista anglosaksiseen akateemiseen maailmaan. Autonomian aikana suomalainen akateeminen filosofia suuntautui sitä vastoin saksankieliseen Eurooppaan. Esittelen tässä tekstissä joitain esimerkkejä saksalaisen filosofian vaikutuksesta suomalaiseen filosofiaan autonomian aikana.

Saksalaiselle filosofialle voidaan antaa useita erilaisia määritelmiä.¹ Omaleimaisen saksalaisen filosofian voi katsoa syntyvän 1700-luvun alkupuolella. Suomalainen filosofia ammensi varhaisista saksalaisista esikuvista, kuten Christian Wolffin (1679–1754) rationalismista jo 1700-luvulla.

Suomen autonomian aika limittyi osin saksalaisena idealismina tunnetun saksalaisen filosofian kukoistuskauden kanssa. Sen ajoitetaan yleisesti alkavan Immanuel Kantin (1724–1804) *Puhtaan järjen kritiikin* ensimmäisen painoksen ilmestymisestä vuonna 1781 ja päättyvän Georg Wilhelm Friedrich Hegelin (1770–1831) kuolemaan. Suomen autonomian ajan alussa Hegel oli syrjäyttämässä Friedrich Wilhelm Joseph von Schellingiä (1775–1854) saksalaisen idealismin johtotähtenä. 1800-luvun alussa Schelling ja Hegel olivat vielä työskennelleet yhdessä haastaakseen Kantin filosofian dualistisuuden. Kant oli tehnyt tieto-opissaan jyrkän eron subjektin ja subjektista riippumattoman olion sinänsä välillä. Schelling ja Hegel pyrkivät tavoittamaan näitä yhdistävän ykseyden, absoluutin.

Hegeliläisyys: Tengström, Snellman, Aminoff

Vaikka Kantin ja Ruotsissa suosituksen Schellingin filosofioilla oli omat kannattajansa Suomessa, ei niiden ympärille muodostunut kovin vahvaa perinnettä. Sitä vastoin Hegelin filosofiasta muodostui valtavirtasuuntaus vuosikymmenten ajaksi. Suomalainen hegeliläisyys yhdistetään vahvasti Johan Vilhelm Snellmaniin (1806–81), ja häntä voidaan pitää merkittävämpänä hegeliläisen filosofian kehittäjänä Suomessa. Snellman ei kuitenkaan ollut Suomen ”ensimmäinen hegeliläinen” eikä hän myöskään ehtinyt luennoida Hegelistä kovin pitkään ennen lähtöään Ruotsiin 1830-luvun lopulla. Snellmanin molemmat filosofiset päätyöt ilmestyivät ulkomailla, ensimmäinen Saksassa vuonna 1841 ja toinen Tukholmassa vuonna 1842.

Avainhenkilö hegeliläisen tradition muodostumisessa Suomeen oli Johan Jakob Tengström (1787–1858), joka oli vuosikaudet suuriruhtinas-

kunnan ainoa filosofian professori. Hänen ansioitaan filosofian perusopinnot saivat hegeliläisen muodon (Snellman 2001b, 60). Tengströmin Hegel-tulkinnan arviointi on hankalaa sikäli, ettei hän käsitellyt Hegeliä julkaistuissa teksteissään. Sen sijaan hänen luennoillaan oli merkittävä vaikutus nuorempiin sukupolviin.

Siinä missä Tengströmin kirjalliset ansiot jäivät vaatimattomiksi, voi Snellmanin työtä Hegelin filosofian parissa pitää merkittävänä. Ei ole syytä epäillä, etteikö Snellman olisi voinut luoda menestyneen uran filosofian professorina Suomessa, Saksassa tai Ruotsissa. Hän oli tavannut ulkomaanmatkoillaan useita aikakautensa merkittävimmistä filosofeista, ehkä nimekkäimpänä Schellingin Münchenissä vuonna 1841. Snellman oli tehnyt moniin saksalaiskollegoihinsa hyvän vaikutuksen. Esimerkiksi Kuno Fischer (1824–1907) kyseli Snellmanista vielä vuonna 1867 (Rein 1918, 222).

Snellmanin päätyö Hegelin filosofian kehittämisessä koski persoonallisuuden käsitettä. Hegel oli itse käsitellyt persoonallisuutta lähinnä oikeusfilosofisena kategoriana. Hän oli kuitenkin esittänyt, että absoluutti on ymmärrettävä persoonallisena. 1830-luvulla juuri kiista absoluutin persoonallisuudesta – ja erityisesti siitä, miten se suhtautuu kristilliseen jumalkäsitykseen – oli muodostunut hegeliläisiä jakavaksi kiistakysymykseksi. Snellman pyrki vastaamaan kiistaan tarjoamalla uuden, erityisesti Hegelin logiikkaan nojautuvan persoonallisuuden määritelmän. Snellman korosti oman kantansa poikkeavan niin hegeliläisen oikeiston kuin vasemmistonkin kannasta. Tosiasiassa hänen kantansa oli varsin lähellä vasemmiston kantaa (Kallio 2017, 230).

Tengström oli toivonut Snellmanista seuraajaansa, mutta tämän radikaalista maineesta johtuen virka päättyi toiselle hegeliläiselle, Germund Fredrik Aminoffille (1796–1876). Hänen professoriuransa jäi lyhyeksi, sillä poliittisesta tilanteesta johtuen filosofian professuurit lakkautettiin Venäjän valtakunnassa. Snellmanista tuli lopulta ”tieteiden järjestelmän ja siveysopin” professori vuonna 1856. Jälkikäteen tarkastellen Snellman sai professuurin liian myöhään: hän oli ylityöllistetty niin akateemisilla kuin ei-akateemisillakin tahoilla eikä professorina ollessaan enää julkaissut uutta tutkimusta. Työmäärä heijastui myös Snell-

1 Hyvä tiivistelmä erilaisista määritelmistä on Hösle 2013, 7–16.

manin luonteeseen: (yksipuolinen) kuva joustamattomasta ja äreästä ”Pappa-Snellmanista” on osin peräisin näiltä vuosilta.

Ulkoilofosofisten seikkojen ohella Snellmanin opetukseen professorina vaikutti Hegelin filosofian aseman peruuttamaton muutos. Vuodesta 1841, jolloin Snellman astui eurooppalaisen filosofian areenalle teoksellaan *Persoonallisuuden idea*, muodostui vedenjakaja hegeliläisyyden kehityksessä. Tuolloin ilmestyi useita vaikutusvaltaisia Hegeliä kritisoineita teoksia. Muun muassa ”hegeliläisyyden pääkaupungissa” Berliinissä toimineen professori Friedrich Adolf Trendelenburgin (1802–72) kritiikki Hegelin logiikkaa kohtaan vaikutti aikalaisiin syvästi. Hegeliläiset eivät onnistuneet patoamaan Trendelenburgin ja muiden kriitikkojen vaikutusta. Vielä vakavampi isku oli vallankumousvuotta 1848 seuranneen Frankfurтин parlamentin epäonnistuminen.

Snellmanin olisi ollut vaikea vastata Trendelenburgille oman teoksensa puitteissa, sillä sen näkökulma poikkesi oleellisesti berliiniläisprofessorin näkökulmasta. Sen sijaan Snellman olisi voinut haastaa vasemmistohegeliläisen Ludwig Feuerbachin (1804–72) merkkiteoksen *Kristinuskon olemus* (1841) Hegel-tulkinnan. Teos ei ollut vielä ilmestynyt Snellmanin kirjoittaessa omaa teostaan, mutta hän oli kommentoinut eräitä tämän teoksen esitöitä. Snellmanin päähuomio oli kuitenkin David Friedrich Straussin (1808–74) tuoreessa suurteoksessa *Kristillinen uskonoppi* (1840–41). Tämä teos otettiin laimeasti vastaan. Snellmanin teoskin painui pian unholaan, vaikka muutama arvostelu siitä julkaistiin. Jos Snellman olisi keskittynyt Feuerbachiin Straussin sijasta, olisi teoksen suosio ehkä ollut suurempi.

Snellmanin yksityinen kirjeenvaihto todistaa hänen turhautuneen Hegelin filosofian (väitettyyn) vieraantuneisuuteen käytännön elämästä jo 1840-luvun alussa (Snellman 2001a, 485–486). Snellman ei kuitenkaan jalostanut kriittisiä huomioitaan. Vuoden 1848 lyhyehkössä väitöskirjassaan hän esittää lähinnä vaatimuksia Hegelin luonnonfilosofian uudistamiseksi (Kallio 2017, 113–114, 230–231). Niin ikään luennoidessaan professorina hän ei esitä merkittäviä muutoksia aiempiin näkemyksiinsä.

Mitä luultavammin keski-ikäistyvä, ylityöllistetty, viidestä lapsestaan yksinhuoltajana huolehtiva

professori katsoi Hegelin filosofian laajan uudistytöön liian laajaksi hankkeeksi. Snellmanilla olisi kuitenkin ollut hyvät lähtökohdat ryhtyä tällaiseen työhön. Hän oli tutustunut Saksan kaudellaan kahteen merkittävään hegeliläiseen, Karl Rosenkranziin (1805–79) ja Carl Ludwig Michelet’hen (1801–93). Molemmat Snellmanin tavoin hegeliläisen koulukunnan keskustaa edustaneet professorit esittivät laajamittaisia uudistuksia ”Berliinin mestarin” järjestelmään. Kumpikin kehitti Snellmanille keskeistä persoonallisuuskäsitettä usean vuosikymmenen ajan. Michelet otti toistuvasti yhteyttä suomalaiskollegaansa niin Helsinkiin kuin Kuopioonkin.

Lotze ja Rein

Hegelin suosion 1840-luvulla tapahtunutta romahdusta seurasi Saksassa hajaannuksen aika. Systemifilosofia eli ajatus siitä, että filosofian keskeinen tehtävä on esittää kaikenkattava systeemi, korvautui toisaalta filosofian historiallisella tarkastelulla (merkittävät filosofian historioitsijat, kuten Fischer ja Eduard Zeller), ja toisaalta erilaisilla yrityksillä sovittaa filosofian maailmankuva yhteen luonnontieteen viimeaikaisten tulosten kanssa. Jälkimmäiseen tavoitteeseen pyrki muun muassa Hermann Lotze (1817–81), jota pidettiin yleisesti aikakautensa merkittävimpana saksalaisena filosofina.

Snellmanin seuraajaksi vuonna 1868 valittu Thiodolf Rein (1838–1919) pitäytyi edeltäjänsä ja esikuvansa hegeliläisillä linjoilla vielä virkaan astuessaan. Hän oli myös Snellmanin tavoin jäsen Hegelin oppilaiden perustamassa Berliinin Filosofisessa Seurassa (*Philosophische Gesellschaft zu Berlin*).

Reinin 1860-luvun tuotannossa on kuitenkin nähdäkseni havaittavissa jo erkaantumista Snellmanin varhaisen tuotannon puhdaslinjaisesta hegeliläisyydestä. Reinin 1860-luvun väitöskirjojen pohjavire on hegeliläis-idealistinen, mutta Hegelin esikuvan ei voi sanoa dominoivan niiden kysymyksenasettelua. Niin ikään hänen terminologiansa on yleisfilosofiasta eroten Snellmanille ominaisesta raskaasta hegeliläisestä jargonista (Kallio 2017, 78, 94–5). ”...Kant on teoksissaan osoittanut, miten ei tule kirjoittaa”, kerrotaan Reinin todenneen (von Wright 1979, 314).

1870-luvun alussa Reinin epäily Hegelin ”...kyläkin suurenmoisen ja nerokkaan, mutta liian abst-

raktiselle pohjalle perustetun ajatusrakenteen kes-tävyydestä...” kasvaa (Rein 1918, 281). Tasapainon empiiristen tieteiden ja idealistisen maailmankuvan välillä Rein löytää Lotzelta, jonka Rein myös tapasi vuonna 1878 Göttingenissä. Lotzen roolille ”idea-lismin pelastajana” antoi Reinin ja muiden aikalais-ten silmissä painoarvoa se, että hän oli taustaltaan luonnontieteilijä ja lääkäri (Rein 1903, 189, 194).

1870-luvun alussa Lotzen filosofia ei ollut enää mikään uutuus: hänen pääteoksensa *Mikrokosmos* ensimmäinen osa oli ilmestynyt vuonna 1856 niin sanotun materialismikiistan keskellä. Kiista kos-ki luonnontieteiden selitysvoimaa perinteisissä filosofisissa kysymyksissä ja sitä, johtiko tieteen uusien tulosten hyväksyminen väistämättä myös materialismin hyväksymiseen. 1860-luvun alus-sa materialismi sai uutta puhtia Charles Darwinin (1809–82) evoluutioteorian tultua tunnetuksi Saksassa.

Kolmiosaisesta *Mikrokosmuksesta* tuli suuri menestys niin Saksassa kuin ulkomailla. Siihen vaikutti muun muassa teoksen selväsanainen ilmaisu-tapa, joka teki vaikutuksen myös Reiniin. *Mikrokosoksen* kantava ajatus oli sovittaa yhteen mekanistinen ja teleologinen maailmangelitys il-man dualistista metafysiikkaa. Lotze kutsui omaa kantaansa spiritualismiksi, joka oli ikään kuin pa-ranneltu versio häntä edeltäneestä idealismista. Rein korostikin Lotzen kykyä yhdistää vastakkai-set näkemykset yhtenäiseksi kokonaisuudeksi (Rein 1876, 313–314).

Reinin merkittävin anti lotzelaisen idealismin edistämiseksi oli kaksiosainen sielutieteellinen teos (1876, 1891), joka sisälsi paitsi laajan syste-maattisen osan myös historiallisen johdatuksen. Teos jäi kuitenkin keskeneräiseksi: psykologian tutkimus eteni vuosisadan lopulla niin nopeasti, että kokonaisuuden laatiminen siitä oli hänelle liian mittava tehtävä (Rein 1918, 285).

Teoksen filosofisesti mielenkiintoisinta antia on Reinin pyrkimys ottaa kantaa Lotzen järjes-telmän ja Darwinin evoluutioteorian suhteeseen (Rein 1891, 65, 84–85).² Darwinin teoria muodosti merkittävän haasteen Lotzen teleologiselle käsi-tykselle luonnosta (Beiser 2014, 65). Rein korostaa,

että vaikka Darwinin teoriat olivatkin innoittaneet nykymaterialismia, ei Darwin itse ottanut kan-taa materialismin puolesta (Rein 1876, 231–232). Luonnontiede ei ole todistanut materialismin oi-keellisuutta; materialismi on pikemminkin *a prio-ri* -hypoteesi. Se, että sieluelämä on riippuvaista – tavalla tai toisella – orgaanisista edellytyksistä, ei todista materialismin olevan totta (Rein 1876, 250–251). Nämä edellytykset voidaan nimittäin selittää erilaisten filosofisten viitekehysten sisällä. Lotzen tavoin Rein katsoo, että puhtaasti mekanistinen selitys on yksipuolinen (Rein 1878, 482–483).

Lotzelaisen idealismin ohella Reinissa henki-löityi myös Saksassa suosittu filosofian histori-an harrastus. Rein oli vaikuttanut kultuaan Fi-scherin – yhden 1800-luvun merkittävimmistä filosofian historioitsijoista – luentoja 1860-luvul-la Jenassa (Rein 1918, 107, 221–222). Jälkipolvien kannalta Reinin merkittävimmät kirjalliset saavu-tukset olivat kaksi filosofian historiaa käsitellyttä teosta: kaksiosainen Snellman-elämäkerta (1895, 1899), joka sisältää paljon ainutlaatuista aikalais-tietoa Snellmanin vaiheista, sekä teos Turun aka-temian filosofian historiasta (1908).

Reinin tutkijanura jäi suhteellisen vaatimat-tomaksi: Snellmanin tavoin hän oli professorina ollessaan ylityöllistetty (Rein 1918, 284). Kirjalli-sen tuotannon sijasta hänen filosofin luonteen-sa tuli paremmin esiin hänen vuonna 1873 pe-rustamansa Suomen Filosofisen Yhdistyksen keskusteluissa (von Wright 1979, 288). Verrattu-na edeltäjänsä Snellmaniin Rein ei juuri julkais-sut ulkomailla. Hänen tuotantonsa on suomen- ja ruotsinkielistä.³ Hän myös aloitti suomenkieliset luennot filosofiasta ja luennoi muun muassa Kan-tista Suomen ensimmäiselle naispuoliselle mais-terille, Emma Irene Åströmille (Rein 1918, 281).

Uuskantilaisuus ja Grotenfelt

Nykyään varsin huonosti tunnetun Lotzen vaiku-tus oli omana aikanaan merkittävä. Hänen oppi-laisiinsa lukeutui useita tulevia merkkihenkilöitä kuten Gottlob Frege (1848–1925). Lotze innoitti myös 1860-luvulla muodostuvaa uuskantilaisuut-ta, josta tuli saksalaisten yliopistojen valtavirta-

2 Darwinin ohella Rein viittaa usein Ernst Haeckeliin (1834–1919), joka oli Darwinin ajattelun merkittävä popularisoija Saksassa.

3 Reinin filosofian oppikirjat olivat uraauurtavia suomenkie-liselle filosofian harrastukselle.

suuntaus 1870-luvulta 1. maailmansodan vuosiin asti.

Kuten Lotzen *Mikrokosoksen* myös uskantilaisuuden taustalla vaikutti ennen kaikkea 1840-luvulta lähtien suosittu kasvatant materialismi. Se sai pontta luonnontieteen läpimurroista, joista monet (kuten Johannes Müllerin fysiologian tutkimus) tehtiin nimenomaan Saksanmaalla. Materialismi haastoi perinteisen käsityksen filosofian roolista tieteen kentässä: äärimmäisimmän kannan mukaan erityistieteet syrjäyttävät aikaa myöden filosofian tieteenalana.

Uskantilaisuuden lähtökohtana oli uusi ymmärrys filosofian roolista. Varhaisille uskantilaisille filosofia oli ennen kaikkea kriittistä filosofiaa, joka analysoi muiden tieteenalojen ennakoheitoja. Vaikka Lotze katsoi häntä edeltäneen idealismin rakentuneen kestävämmälle pohjalle ja omaksui luonnontieteen uudet tutkimustulokset, oli hänen edustamansa myöhäisidealismi kuitenkin leimallisesti metafysiikkaa. Uskantilaisuudelle oli sitä vastoin ominaista tieto-opin ensisijaisuus.

1890-luvulla Reinin sijaiseksi ja myöhemmin (1905) seuraajaksi nousi hänen sukulaisensa, Arvi Grotenfelt (1863–1941). Hän opiskeli 1880-luvulla Wilhelm Wundtin (1832–1920) psykologian laboratoriossa Leipzigissä – yhdessä 1800-luvun kokeellisen tutkimuksen tärkeimmistä saksalaisista instituutioista. Grotenfeltin kiinnostus sielutieteeseen lienee peruja Reinilta, joka oli tavannut Wundtin henkilökohtaisesti Saksassa. Grotenfelt väitteli kokeellisesta sielutieteestä, kuten myös hänen merkittävin oppilaansa Eino Kaila (1890–1958).

Vuosisadan taitteessa Grotenfelt siirtyi sielutieteestä historianfilosofian kysymyksiin. Historianfilosofia oli noussut keskeiseksi teemaksi uskantilaisuuden niin sanotussa lounaissaksalaisessa koulukunnassa. Grotenfelt tapasi sen molemmat pääedustajat, Lotzen oppilaan Wilhelm Windelbandin (1848–1915) ja Heinrich Rickertin (1863–1936), 1890-luvun puolivälissä. Teoreettisen historianfilosofian ohella Grotenfelt teki myös urauurtavaa työtä filosofian historioitsijana. Rein oli ensimmäisenä luennoinut filosofiaa suomeksi; Grotenfelt julkaisi ensimmäisen suomenkielisen filosofian historian kokonaisuesityksen.

Vaikka Grotenfelt saikin vahvoja vaikutteita uskantilaisuudesta, on syytä korostaa, ettei hä-

nen voi katsoa edustaneen tyylipuhtaasti kummankaan uskantilaisuuden pääkoulukunnan kantaa. Hänen käsityksensä keskeisistä metafysis-eettisistä kysymyksistä oli kuitenkin kantilainen. Niin ikään hänen kantansa vuosisadan taitteen historianfilosofian kysymyksiin vastasi pääpiirteiltään Rickertin kantaa: Grotenfeltkin korosti kulttuureja ja niiden arvoja historian tutkimuksen kohteena (Grotenfelt 1903, 186). Niin ikään hän torjui puhtaan positivistisen suuntauksen historian tutkimuksessa (Grotenfelt 1903, 9).

Rickertin filosofian keskeisimpiä osia oli hänen arvoja koskeva teoriansa. Rickertin mielestä ihmisen käsitystä maailmasta ohjaavat pohjimmiltaan ikuiset ja muuttumattomat arvot (Rickert 1902, 663–664). Historian eri aikakausina erilaiset kulttuuriarvot määrittävät niin ikään ihmisyyhteisöjen toimintaa. Historiantutkijan on mahdollista tarkastella näitä arvoja jälkikäteen lähdeaineiston perusteella. Rickert torjui kuitenkin arvorelativismiin: historiallisesti määrittävät arvot ovat johdettavissa yleisistä transsendentaalisista arvoista (Rickert 1902, 701).

Grotenfelt ei hyväksynyt arvon käsitettä Rickertin esittämässä muodossa. Hänen mukaansa arvoja ei voi viime kädessä määrittellä transsendentaalisesti. Grotenfelt rajasi perustavanlaatuisimpien arvojen määrittelyn kokonaan tieteellisen diskurssin ulkopuolelle (Grotenfelt 1905, 179–180). Korkeimmat arvot ovat hänelle pikemminkin uskon kuin tiedon kysymyksiä. Grotenfeltin omana ”mittatikkuna” historiallisille arvostelmille oli se, missä määrin tietty historian aikakausi edisti korkeimpien inhimillisten kykyjen kehitystä (Grotenfelt 1905, 181–182).

Jos kohta Snellman ja Rein olivat ”myöhässä” saksalaista filosofiaa kommentoineiden teostensa kanssa, Grotenfeltin saksankielisten (1903, 1905) teosten julkaisuajanaan historianfilosofian kysymykset olivat Saksassa hyvin ajankohtaisia. Grotenfelt pyrki löytämään välittävän kannan ääripäiden välille ja – myös kokeelliseen tutkimukseen perehtyneenä – lieventämään tieteenalojen välistä jännitteitä. Hänen lähdeaineistonsa on laaja ja monipuolinen, mutta hän ei juurikaan esitä omaperäisiä ratkaisuja kiistakysymyksiin. Ehkä tästä syystä Rickert ei julkaissut arviota Grotenfeltin vuoden 1903 teoksesta, vaikka hän näin oli anta-

nut ymmärtää (Luukanen 1988, 121).

Syystä tai toisesta Grotenfelt ei myöskään jatkanut historianfilosofisten näkemyksiensä kehittelyä enää myöhemmin.⁴ Esimerkiksi Rickert työskenteli Grotenfeltin mielenkiinnon kohteina olleiden aiheiden parissa pitkälle 1920-luvulle asti. Hän julkaisi Grotenfeltin kommentoimasta ”Luonnontieteellisen käsitteenmuodostuksen rajat” -teoksestaan (1902) peräti viisi eri versiota.

Nykyerspektiivistä katsottuna on mielenkiintoista, että Grotenfeltin historianfilosofisella kannalla näyttää olevan yhtenevyyttä Wilhelm Diltheyn (1833–1911) ajattelun kanssa. Diltheyn suhde uskantilaisuuteen on monitahoinen: toisaalta Kant oli kiistatta hänen keskeinen esikuvansa, mutta toisaalta uskantilainen historianfilosofia muodostui polemiikista juuri Diltheytä vastaan. Diltheyn ja Rickertin vastakkainasettelu, joka vaikutti syvästi Rickertin maineikkaaseen oppilaiseen Martin Heideggeriin (1889–1976), on nähty jopa yhtenä alkusyynä 1900-luvun filosofiaa hallinneeseen jakoon analyttisen ja mannermaisen filosofian välillä (Staiti 2013, 795, 804).

Vuoden 1905 teoksessaan Grotenfelt kytkee historialliset arvoarvostelmat ”elämänvakaumukseen” (*Lebensüberzeugung*), joka vaikuttaa varsin samanlaiselta kuin Diltheyn kuuluisa ”maailmankuvan” (*Weltanschauung*) käsite. Grotenfelt ei kuitenkaan viittaa Diltheyyn (Väyrynen 2015, 317). Hän myös torjuu johdonmukaisesti Diltheyn edustaman ”humanistisen” psykologian ja puolustaa Wundtin kokeellista psykologiaa.

Vastakkaisia suuntauksia

Kuten on tullut esiin, saksalaiset 1800-luvun valtavirtafilosofiat vaikuttivat suoraan mutta viiveellä suomalaiseen akateemiseen filosofiaan. On syytä korostaa, että hegeliläisyyden dominanssin jälkeen ja osin sen aikanaan suomalaisen filosofian kentässä esiintyi myös vastakkaisia virtauksia.

Hegel oli filosofiassaan etsinyt sovitusmaahan aikansa vastakohtien välille; Hegelin koulukunnassa nämä jakolinjat sitä vastoin syventyivät äärimmilleen ja johtivat lopulta koulukunnan hajoamiseen. Selvää on, ettei Suomessa ollut mah-

dollista ajatella hegeliläisen vasemmiston äärimmäisiä mielipiteitä (kuten Straussin kristologia) julistettavan kateederilta. Hegeliläinen radikalismi ei kuitenkaan jäänyt täysin tuntemattomaksi: 1840-luvulla Johan Jakob Tengströmin poika Robert (1823–47) ja 1950-luvulla Carl Immanuel Qvist (1827–97) edustivat vasemmistohegeliläisyyttä Suomessa. Vain 24-vuotiaana menehtynyt nuorempi Tengström ajautui väittelyyn maan tärkeimmän Hegel-auktoriteetin Snellmanin kanssa 1840-luvun puolivälissä. Qvist puolestaan etääntyi myöhemmin akateemisesta filosofiasta.

Kuten todettua, Reinin virkaanastuminen ei vielä johtanut hegeliläisyyden väistymiseen. Hänen vastaehdokkaansa, tosiasiaa Reinia pätevöityneempi Wilhelm Bolin (1835–1924; Manninen 1987, 161–162), edusti aivan toisenlaista – empiristis-materialistista – katsantokantaa. Hänen tuttaviansa kuului saksalainen skandaalifilosofi Feuerbach, minkä hän tosin ymmärrettävästi piti salassa – olihan Feuerbachin akateeminen ura tyssännyt alkuunsa. Bolinin myöhempi Feuerbach-tutkimus (1891) ja hänen osallistumisensa Feuerbachin koottujen teosten toimittamiseen on jälkikäteen katsoen yksi autonomian ajan filosofian merkittävimpiä saavutuksia.

Reinin ja Bolinin vastakkainasettelua muistuttava tilanne nähtiin vuonna 1905. Grotenfeltin haastanutta Edvard Westermarckia (1862–1939) voi pitää tätä (ainakin kansainvälisesti) meritoituneempänä. Esimerkiksi hänen avioliiton historiaa kuvaava teoksensa ilmestyi englanniksi jo vuonna 1891. Kuvaavaa on, että itse Windelband antoi Westermarckia puoltavan lausunnon. Westermarck pääsikin professoriksi jo seuraavana vuonna.

Uskantilaisuus oli lähes yksinomaan akateeminen liike. Niin sanottu elämänfilosofinen käänne tarjosi sille vaihtoehdon Saksassa 1860-luvulta lähtien. Vuosikymmeniä ”unohdettuna” olleen Arthur Schopenhauerin (1788–1860) filosofia nousi suureen tunnettuuteen erityisesti Eduard von Hartmannin (1842–1906) työn kautta. ”Frankfurtin pessimististä” kiinnostui myös Friedrich Nietzsche (1844–1900), jolla oli tunnetusti suuri vaikutus 1900-luvun filosofiaan. Nietzschen teoksia käännettiin suomeksi jo 1900-luvun alussa, ja muun muassa Rein muodosti tällöin torjuvan kan-

4 Uskantilaisista arvofilosofiaa kommentoi myöhemmin Grotenfeltin oppilas Jalmari Edvard Salomaa (1891–1960) muun muassa pääteoksessaan *Totuus ja arvo* (1926).

nan Nietzschen filosofiaan (Rein 1918, 451–452). Saksalaisen elämänfilosofian vaikutusta suomalaisen filosofiaan täytyy kuitenkin tarkastella toisessa yhteydessä.

Kirjallisuus

- Beiser, F.C. (2014). *After Hegel. German Philosophy 1840–1900*. Princeton University Press.
- Grotenfelt, A. (1903). *Die Wertschätzung in der Geschichte*. Veit & Comp.
- Grotenfelt, A. (1905). *Geschichtliche Wertmassstäbe in der Geschichtsphilosophie bei Historikern und im Volksbewusstsein*. B.G. Teubner.
- Höslle, V. (2013). *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie*. C.H. Beck.
- Kallio, L. (2017). *J.V. Snellmans Philosophie der Persönlichkeit*. Helsingin yliopisto.
- Luukanen, N. (1988). *Ohikulkijan silmäyksiä*. Kustannuskiila Oy.
- Manninen, J. (1987). *Dialektiikan ydin*. Pohjoinen.
- Rein, T. (1876, 1891). *Försök till en framställning af psykologin eller vetenskapen om själen*. I–II. Finska Litteratur-Sällskapets tryckeri.
- Rein, T. (1903). *Uppsatser och tal I*. Söderström & Co, Förlagsaktiebolag.
- Rein, T. (1918). *Muistelmia elämän varrelta*. 1–2. Otava.
- Rickert, H. (1902). *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften. Zweite Hälfte*. J. C. B. Mohr.
- Snellman, J.V. (2001a) Jakob Friedrich Reiffille 21.12.1843 [kirjekonsepti]. Suom. Sari Linnavalli. Teoksessa *J.V. Snellman Kootut Teokset 5*. Opetusministeriö, 483–486.
- Snellman, J.V. (2001b). *Persoonaalisuuden idean spekulatiivisen kehittelyn yritys*. Suom. Antero Tiisanen ja Vesa Oittinen. Teoksessa *J.V. Snellman Kootut Teokset 3*. Opetusministeriö, 59–228.
- Staiti, A. (2013). *Philosophy: Wissenschaft or Weltanschauung? Towards a prehistory of the analytic/Continental rift. Philosophy and Social Criticism 39(8)*, 793–807.
- Von Wright, G.H. (1979). Piirteitä Edvard Westermarckin filosofisesta kehityksestä. Teoksessa Ilkka Niiniluoto ym. (toim.) *Aate ja maailmankuva. Suomen filosofista perintöä keskiajalta vuosisadallamme*. WSOY, 280–319.
- Väyrynen, K. (2015). Historialliset selitykset suomalaisessa 1900-luvun historianfilosofiassa: Grotenfelt, Salomaa ja von Wright. Teoksessa *Historianfilosofia. Klassiset ajattelijat antiikista nykyisyyteen*, Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen (toim.). Vastapaino, 307–330.

Kirjoittaja on filosofian tohtori. Hän on saanut kirjoitusta varten apurahan Otto A. Malmin lahjoitusrahastolta.

TARINA ÄÄRETTÖMÄSTÄ

Jukka Laajarinteen ja Mari Luoman lastenkirjaa *Mahdottoman suuri puu* (Gaudeamus 2020) on ideoitu yhdessä Helsingin yliopiston Tiedekasvatustietokeskuksen asiantuntijoiden kanssa. Mahdottoman suuri puu nivoo matemaattisen ja filosofisen pohdiskelun äärettömästä osaksi puun pieneläjien seikkailukertomusta. Luovaan ja itsenäiseen ajatteluun kannustava, upeasti kuvitettu teos on suunnattu 6–9-vuotiaille, mutta se tarjoaa pohdittavaa

myös varttuneemmille lukijoille. Kirjassa mietitään muun muassa ratkaisua jo antiikin aikana esitettyyn liikkeen paradoksiin (Zenonin ”Akhilleus ja kilpikonna”), mitä moni filosofi on pohtinut.

Kirjassa Kuningatar käskää Kekomielen jäsenet tutkimusmatkalle, ja seikkailuun lähtee myös Riikinen, pesän pienimmäinen. Yhdessä mittarimato Oukan kanssa se kohtaa ihmeitä, jotka saavat pään pyörälle ja vähän pelottavatkin. Miksi mököjäkäriäinen suree sukunsa pienenemistä? Keitä ovat mäihämainarit, jotka marssivat pesäkoloonsa loppumattomassa jonossa? Montako kertaa Puun runko haarautuu, ja miksi se tuntuisi joka mittauksella olevan eri paksuinen? Entä mikä on latvuksessa odottava kielletty Raja?

TUTKIMUKSEN PALVELUITA KEHITTÄMÄSSÄ

Odotukset tutkimustoiminnan digitalisaatiolle ovat suuret. Kansalliskirjaston Digitaalinen avoin muisti (DAM) -hankkeessa kehitetään uudenlaisia tutkijapalveluita ja tässä toivotaan yhteistyöhön digitaalisten ihmistieteiden tutkijoita. Hankkeen tiedonkeruu käynnistyy tutkijoille suunnatulla kyselyllä, johon vastaamalla tutkijat voivat vaikuttaa Kansalliskirjaston tutkimuksen palveluiden kehittämiseen tutkimuksen elinkaaren eri vaiheissa.

Kyselyssä tutkijat voivat myös jättää yhteistietonsa, mikäli heillä on kiinnostusta syvempään yhteistyöhön myöhemmin tänä vuonna. Yhteistyö voi tarkoittaa esim. yksittäisen tutkijan haastattelua tai jonkin tutkimushankeen toimintaan liittyvää laajempaa havainnointia Kansalliskirjaston tarjoamien palveluiden ja tutkijoiden tarpeiden välisestä vuorovaikutuksesta.

Uusien tutkijapalveluiden tausta on kansainvälisessä Library Lab -konseptissa, jonka tarkoituksena on tuoda yhteen tutkijat, digitaaliset aineistot, niiden analyysiin tarvittavat työkalut ja kirjastolaisten ammattitaito. Suomen kielellä tutkimuksen palvelut tulevat jatkossa tunnetuksi nimellä Louhos.

Digitaalinen avoin muisti -hanketta rahoittaa Euroopan aluekehitysrahasto – Vipuvoimaa EU:lta 2014–2020. Lisätietoja hankkeesta: suunnittelija Liisa Näpärä (liisa.napara@helsinki.fi).

aino

FREDA 33, HELSINKI

MA-PE 10.30 - 18.00

LA 11.00 - 16.00

PUH. 09 611 611

WWW.AINO.NET

